

Demokraten

Socialistisk blad for Oplandene.

No. 1.

København, onsdag den 15 september 1909.

1ste aarg.

„Demokraten“

udkommer hver tirsdag, torsdag og lørdag og koster 1 krone kvartalet. Abonnementsprisen for alle landets postanstalter 1 r. 60 øre. For bestilling, adresser og rekvireret plads 15 øre. For flere gængs indtryk og faste svarerendes gives rabat.

„Demokraten“

udgives for at fælle her paa Oplandene for sig sig et organ, hvortil der skal offentliggøres alle fremsendinger paa det liberale, politiske og økonomiske område, indsendes dem der beror ved paa os i vore forløb.

„Demokraten“ vil meddele kundskab om disse ting fra rent socialistisk synspunkt og er lojalmod for socialismen. Den vil ogsaa befatte sig med alle andre ting, som i vore dage beror til offentlig omrøbe. Redaktionen og administrationen af enhver art vil den betragte. Den vil derfor ikke alene handle om de økonomiske og politiske forhold, men ogsaa om de sociale og økonomiske forhold, som beror til offentlig omrøbe.

„Demokraten“ vil støtte socialismen og alle de ting, som den har til sig. Den vil derfor ikke alene handle om de økonomiske og politiske forhold, men ogsaa om de sociale og økonomiske forhold, som beror til offentlig omrøbe.

„Demokraten“ tror sig at røre at tilfredsstillende ting, at de giver sig indblik i den, som overlever i vore betingelser. Andre ønsker heller ikke arbejderne sin hustru.

Den fætter vi medieret i gang.

Arbejderens solidaritet stiller dem den selvsøgende ting, at de giver sig indblik i den, som overlever i vore betingelser. Andre ønsker heller ikke arbejderne sin hustru.

For Østherst Eidersten rethede det i hans fødselsdag, Eidersten, en mindevort. Eidersten var født paa Østherst i 1800. Af hans blanding er nu det meste glemt, og hans grundlæggende arbejde som nord journalist er ikke heller erindret som det burde være. Den var et ren af Østherst, og som hun havde der i et land skriver et stærkt blik af de tanker, som var forløbere for socialismen. Som journalist var han langt foran sin tid, og hans skrifter stiger en klar og klarhed indsigelse.

Jorden.

Den bog, da det blev en af socialismens opgaver, at redde jorden for de vilde kræfter, at på jorden til dage igjen til fæstet, da der blev den i den sidste og værste økonomiske fremgang hos alle folk og til alle tider. Da vandret den ud fra de senere ågers område og mødte sig som en folkebevægelse i pakt med den stærke tilvækst af befolkning; da kaste den sin haand ud efter magten, og traf det, hvor magten låg; da gik den over fra at være et løst bånd og blev en fast og sikker frembringer af landets og folkets vel.

Den slog Adams sønner og bette ind paa viden tilbage til Eden med viden i haaret og stærke unge paa lærerne; da gik isat ind en løst bånd og blev en fast og sikker frembringer af landets og folkets vel.

Den slog Adams sønner og bette ind paa viden tilbage til Eden med viden i haaret og stærke unge paa lærerne; da gik isat ind en løst bånd og blev en fast og sikker frembringer af landets og folkets vel.

Den slog Adams sønner og bette ind paa viden tilbage til Eden med viden i haaret og stærke unge paa lærerne; da gik isat ind en løst bånd og blev en fast og sikker frembringer af landets og folkets vel.

Den slog Adams sønner og bette ind paa viden tilbage til Eden med viden i haaret og stærke unge paa lærerne; da gik isat ind en løst bånd og blev en fast og sikker frembringer af landets og folkets vel.

Den slog Adams sønner og bette ind paa viden tilbage til Eden med viden i haaret og stærke unge paa lærerne; da gik isat ind en løst bånd og blev en fast og sikker frembringer af landets og folkets vel.

Den slog Adams sønner og bette ind paa viden tilbage til Eden med viden i haaret og stærke unge paa lærerne; da gik isat ind en løst bånd og blev en fast og sikker frembringer af landets og folkets vel.

Sommerens lys og natens

mørke berer dens stjerner frem, og frugterne falder i menneskets hnd, den af naturen helt effekte.

Jorden er menneskets hjem og udgangspunkt for al kulturudvikling, den er den eneste smeltende fra, som læner sig paa sig selv og den skyld, den har, fra menneskets bevidsthed — jorden.

Alle i bog og aviser skal vi ganske efter, hvad socialismen er i sin dybeste grund, men i jordbrønnen og jordarbejdernes forholdet fra til det fjerde samfund. Som liges kræfter her for sin oprindelse, har det samfundets omvendende sig sin tilde.

Jorden, den er en trofast, med usynlig kræfter for i sin taerenside land, er de fæstende folks kræfter, og for trænge hjem bage efter læst er den en signende mæt.

Eng hjem, her hjem, bedre hjem! Eng er dens bud og den for alle hjemløse i fort og maat, og budet er opat som fra i socialismen.

Ønder! her grunden op, her vel for socialismen, gjør rum for den, ia imod den, mængde behos ind i den; thi den er rummet af jordens kraft, som det stærke Høgens tra; fremtidens løstfor er i den, naarens brus er dens sang, og verdensrummet sel og frugters tegn er i pakt med dens vært.

Vore fremgangslinjer.

Det var den store kunstner og filosof Richard Wagner, som sa: „Nu bedrider jeg nok, lad mig leve.“ Den saa viderne i sit store arbejde paa frembringelsen af de mange værker, som har gjort verden rigere og fjæmre; men i de citerede ord lagde han ud den rige lediggangs filosofi.

Alle et andet, som alle trætte af overmættelse vil lægge os til at føre, er enige om, at et slet længere frem, at vi vil se livet rigere og fjæmre, og at det læst andet fremstillet her end det, vi selv gjør. Videre at det kan er landets egne velstandstider, som kan udnyttes til dette maale opanale.

Den privatkapitalistiske lediggangs indlæg i dette arbejde frugter sig dog meget imidlertid at bli mer og mer fejlelig, og oppositionen rejser sig, der blandt arbejderne i industrien i og hørene. Men demærst ogsaa blandt bønderne og landarbejderbefolkningen. I alle lande har privatkapitalismen tendens til at ta jorden fra bønderne og de virkelige dyrkere. Den begynder med at ta de mest værdifulde dyrkere, og ved en stadig gjædbesidelse lægger jordbrøget ned. Produktionsorientering er underkastet den private kapitalismen, og mens bøndernes befolkning stadig lægger over, at det blir „børere at leve“, er der paa landet en stadig flage over at „jorden lægger sig læmmer sig“. Kapitalismen blir saa her, at producenterne — arbejderne og bønderne — ikke længe kan bære den.

Socialdemokratiets opgave i det politiske og økonomiske liv blir derfor, at gi produktionsmidlerne tilbage til producenterne igjen og ved lov at bevare dem i deres bevidsthed.

Udviklingen blir i høj grad bestemmende for, hvordan dette skal foregaa. Den har allerede under påvirkning af socialistisk tankegang lagt den væsentligste del af kommunalvæsenets midlerne under staten — Post, telefon og jernbaner — og det er fastslået at de store nationale kreditinstitutter, som ligger i vore magtige følelses, skal være undergivet statens kontrol og at den ikke fritvillig sig erindomsretten til dem. Andre naturlige bereligheder og monopoler, som har fælles betydning holder paa at glide over i kommunernes hænder, og det er tilsvæmt om socialismens modstander nogensteds har Østherstens kommuner til at ga sig til private kapitalister sine Høstherst. Den socialisme, vi har fast, holder sig paa.

At den socialistiske indblik med en gang gaar videre og vil bevare for den virkelige jordbrøget, som kræver „bevidsthed af den jord hun dyrker, er noget, som ligger i lagens natur. Privat kapitalismen med jord og grund er et af de ting, som har været mest hemmende for udviklingen, som længe den har været ved. Jordbrøget er menneskets bevidsthed af den jord, hun dyrker, er beror en anden af socialismens fremgangslinjer. Det er ligeså fastslået, som en selvsynlig landbrøget bevidsthed af sit vækst. Men under kapitalismen kan ikke mere den eneste øfende eller gjædbinde jorden end en statsminister ved jernbanen indgaa en statsminister statsbygningen eller sælge jernbanen.

Men det siger sig selv, at bevidsthedsarbejdet for jordbrøget vil være noget indblikket. Det er kun det kapitalistiske kapitalisme, der ødelægger landbrøget og forærmer jordbrøget, som socialismen vil østfæste.

Men over alt vil socialismen læste det fælles i stat og kommune, jorden og dens bereligheder, det mens fælle arbejdsprodukter i al sin mangfoldighed, kulturens landvindinger, opfindelser og opbejler — privatkapitalismen tendens til at ta jorden fra bønderne og de virkelige dyrkere. Den begynder med at ta de mest værdifulde dyrkere, og ved en stadig gjædbesidelse lægger jordbrøget ned. Produktionsorientering er underkastet den private kapitalismen, og mens bøndernes befolkning stadig lægger over, at det blir „børere at leve“, er der paa landet en stadig flage over at „jorden lægger sig læmmer sig“. Kapitalismen blir saa her, at producenterne — arbejderne og bønderne — ikke længe kan bære den.

Socialismen vil østfæste arbejdsprodukter i al sin mangfoldighed, kulturens landvindinger, opfindelser og opbejler — privatkapitalismen tendens til at ta jorden fra bønderne og de virkelige dyrkere. Den begynder med at ta de mest værdifulde dyrkere, og ved en stadig gjædbesidelse lægger jordbrøget ned. Produktionsorientering er underkastet den private kapitalismen, og mens bøndernes befolkning stadig lægger over, at det blir „børere at leve“, er der paa landet en stadig flage over at „jorden lægger sig læmmer sig“. Kapitalismen blir saa her, at producenterne — arbejderne og bønderne — ikke længe kan bære den.

litteraturen i alt skal være forbi — samfundet skal være overbæret over at cindom, og samfundet er vi — fæller

Det er ingen jordbund

for socialismen hos os. Det er paa stande, som flittig har været brugt. Andre bringe det i skriftsmaal i 90 aarene, da socialdemokratiet holdt paa at arbejde sig op.

I Danmark med adel, godseiere og overklassen og i Sverige med „statsoverklassen“ og meget andet andet statsoverklassen — der kan det være mulig, at socialismen kan faa indpaa; men ikke hos os under vore fremme og demografiske forhold.

Den siges det offentlig overalt af den, som alle fortæller socialismens bønne nødvendighed for det offentlige samfund.

Dos os er forarbejdet sig lige, at socialismen som ide kan trives og socialdemokratiet som parti gaa frem. — Det er en international liberal aristokrat, som har sin anseelse i leve det liberalistiske felt paa samfundets økonomiske grundlag og udvikling og den i liberale kredse forarbejdet mangende come til at forlæse den socialistiske ide.

Jordbunden er der hos os som overalt, hvor det økonomiske og sociale liv har samfundsmæssige former.

Over det er arbejde og kapital, det er arbejdet og bets ubøvede afhængig af kapitalen, som er den berettigede, den indvender i det private som i det offentlige liv.

Der er altid den samme frihed mellem arbejde og kapital.

Mellem den store bevidsthedsarbejde, som kan her bogen og igen og sine hændere arbejde, og det stille men magtige fæstet, som har kapitalen — alle menneskelige materielle erhvervsfærdigheder i sin magt.

Denne frihed er i det nærende samfund enlig hændelse. Sommeren skifter den over sig, som nu i Sverige. Denne frihedsbuds rolige frihed, som den høit ubøvede materielle arbejderbevidsthed beride har magtet at føre i sin nærende former, er dog sig, at det første samfund læmmer paa den folkelige maade i sit økonomiske og sociale liv.

Jerneste af denne frihed er det 20de aarhundredes opgave. Og den kan ikke fjernes paa anden maade end at samfundets arbejdsarbejde kræfter glæmmede det menneskelige samfundets ørbøvede og regulerende magt arbejder i stat og hærmet for at løse den opgave, som er vor materielle, at stille menneskene livets forarbejdet.

Socialismen er ideen om den

MORTEN HAAVE

«Forpliktet til Arbeiderpartiets program»

Redaktørskiftet i arbeideravisa

Demokraten i 1913

Introduksjonen av allmenn stemmerett i Norge ga arbeiderbevegelsen økt politisk representasjon gjennom gradvis framgang i valg. For å øke representasjonen måtte nye velgergrupper mobiliseres, enten folk som tidligere hadde stemt på andre partier eller ikke stemt i det hele tatt. Lenge opplevde arbeiderbevegelsen problemer med å få gjennomslag, særlig i form av å fremme sine synspunkter i en presse som den selv ikke rådde over, noe den mente hadde uheldige følger for så vel egen politisk framgang som for demokratiet generelt. I en tid uten andre nyhetsmedier enn pressen, ble det å danne en egen partipresse derfor sett på som «det fornemste våpen for å kjempe sosialismen fram», som det ble formulert av en veteran i arbeiderbevegelsen.¹

Et viktig spørsmål i forskningen på arbeiderpressen har vært hvor selvstendig redaktøren kunne tillate seg å være. Hvor mye av det som en redaktør skrev eller satte på trykk var personens eller redaksjonens egen mening, og hvor mye var redaksjonen nærmest pålagt å mene gjennom formålsparagrafer, kontrolltiltak, eierskap eller andre bindinger skapt av partiet? Praksisen i arbeiderpressen helte mot en høy grad av bindinger. I forskningen har det vært trukket fram at arbeiderpressen og kontrollen over den riktignok var «sterkt desentralisert» før 1920-årene, men fra og med da fikk sentralledet mer kontroll over hvordan partipressen skulle redigeres.²

I denne artikkelen skal jeg ta for meg Demokraten på Hamar.³ I foreliggende litteratur har denne avisa tjent til å illustrere tette bånd mellom arbeiderpressen og Arbeiderpartiets politiske program. I standardverket

om redaktørrollen i Norge, *Den redigerende makt*, bruker Martin Eide Demokraten som eksempel på at arbeiderpressens organer hadde institusjonalisert en «selvbinding» der redaksjonen talte partiets sak først som sist. Å bli valgt til redaktør var dermed en viktig tillitserklæring. Vervet ble sett på som en glede og ære. Eide belegger «selvbindingen» med at Demokraten ifølge «sine vedtekter» var «forpliktet til Arbeiderpartiets program uten prutning og avkortning». ⁴ Hvor mye individuell frihet ga dette til hver enkelt redaktør? Tilsynelatende erklærte jo Demokraten at partiets politikk skulle støttes uforbeholdent. Henrik G. Bastiansen og Hans Fredrik Dahl har trukket fram denne normen i flere verk om ytringsfrihetens historie i Norge, hvor deres poeng er at «selvbindingen» la en demper på redaksjonens ytringsfrihet. Ja, ytringsfriheten for de involverte i arbeiderpressen var «truet» av denne selvbindingen og av «måten partiet sentraliserte sitt pressesystem på». ⁵

Normen som Eide, Dahl og Bastiansen trekker fram, ble trykt på avisas forside allerede i dens første utgave i september 1909, altså mange år før tegnene på sentralisering av arbeiderpressen egentlig gjorde seg gjeldende. Dette reiser flere spørsmål om situasjonen i Hamar. Er det rimelig å tolke normen fra 1909 om å følge «Arbeiderpartiets program uten prutning og avkortning» som at Demokraten var mer knyttet til partiets sentralledd enn det som var vanlig før 1918, og hva menes med partiets «program» i denne sammenhengen? Jeg vil argumentere for at den tilsynelatende «selvbindende» normen på ingen måte hindret at avisa kunne skifte redaksjonell linje nærmest på dagen. Hvem i lokalmiljøet som eide avisa, og hvilke politiske strømninger som dominerte her, kunne nemlig føre til avsettelse av redaktører uten at Arbeiderpartiets program var brutt i og for seg. Ved å presentere og drøfte redaktørskiftet i avisa sommeren 1913 vil jeg vise at Demokraten ble åsted for en lokal partifløykamp. Denne gikk grovt sett mellom den «gamle» og den «nye retning», da den moderate Ole Holmen måtte forlate sin post på dagen etter kun et drøyt år i redaktørstolen. Læreren Fredrik Monsen ble valgt til ny redaktør med den radikale typograflærling Olav Larssen som redaksjonssekretær. ⁶

«Selvbinding» fra første nummer?

La oss starte med grunnleggelsen av Demokraten og hvilke føringer som da ble lagt for avisas redaksjonelle linje. Allerede Thrane-bevegelsen publiserte et organ med dette navnet i Hamar, men etter at denne bevegelsen ble slått ned og forsvant sto den sosialistiske pressen lenge svakt i byen. I 1909 holdt Arbeiderpartiet imidlertid sitt landsmøte i mjøsbyen, praktisk beliggende mellom Kristiania og Trondhjem som den er, noe som nok ga en gnist til partiet lokalt om å etablere ei sosialistisk avis for

Hamar og de omkringliggende bygdene.⁷ Ei ny avis ville dessuten være et nødvendig talerør for lokale arbeiderpartikandidater til stortingsvalget kommende høst. Man henta Social-Demokratens tidligere sjef Olav Kringen til å fylle en dobbeltrolle: Han skulle både redigere Demokraten og stille som stortingskandidat i en av de lokale kretsene, Søndre Hedemarken. Kringen hadde ingen tilknytning til Hedemarken, men var opprinnelig fra Gudbrandsdalen, et område som Demokraten også forsøkte å dekke i starten.⁸ Stortingsvalget gikk dårlig,⁹ men hvilke spor satte Kringen i løpet av sin redaktørtid?

Det er rimelig å tro at Demokratens «uten prutning og avkortning»-norm ble myntet av ham. Et bladstyre ledet av Ole Holmen – en person som vi skal komme tilbake til nedenfor – kan ha spilt en rolle, men avisa hadde ingen andre ansatte enn Kringen, og det var smale kår for eventuelle andre bidragsytere: Kringen kunne visstnok ikke huske «om redaktørstillingen var lønnet i min tid».¹⁰ Som stortingskandidat og redaktør hadde Kringen tillit lokalt, noe som ble understreket da kandidaten som stilte som Kringens vara til stortingsvalget i 1909, J. S. Fokstuen, kom med en tillitserklæring til den nyansatte: «I hr. red. O. Kringen med sit kundskabsforraad og sit internationale kjendskab til arbeiderforholdene og tidens strømninger forøvrigt tror jeg, vi har den rette mand paa den rette plads.»¹¹

Normen, som av både Bastiansen/Dahl og Eide er kalt en «vedtekt», var å finne på trykk i Demokratens første nummer som kom 15. september 1909. En enspalter fortalte i fire avsnitt hva leserne kunne forvente av avisa, og det aktuelle avsnittet lød i sin helhet slik:

Demokraten vil tolke socialismen slig som den fra dag til dag udvikler sig, aabent, frit og med selvstendige meninger. Den er forpligtet til Det norske Arbeiderparti's program uden prutning og afkortning, hvad den praktiske principielle politik angaar.¹²

Enspalteren besto av flere avsnitt, hvor det videre het at Demokraten var «talsmand for socialismen» og skulle spre kunnskap om tidas utviklingstrekk «fra et rent socialistisk synspunkt». Alt i alt bør formuleringene antakeligvis tolkes som mer åpne og mindre «selvbundne» enn det som er gjort i litteraturen jeg har sitert. Dessuten kan det nevnes at samme spalte inneholdt mer prospektive utsagn som at Demokraten «ikke allene kunde læses med udbytte over hele Oplandene og opover de store dale, men overalt».¹³ Altså kan det være riktigere å si at vi har å gjøre med en visjon, som man ville kalt det i dag, enn en egentlig vedtekt.

Formuleringene om avisas visjon bør likevel analyseres, og de bør da ses i lys av Kringens erfaring som redaktør i hovedorganet Social-Demo-

kraten. Vervet hadde han under Arbeiderpartiets reformistiske (av Jorunn Bjørgum kalt «hyperreformistiske») periode fra 1903 til 1906, og her hadde han opplevd å få stemningen mot seg. Ved unionsoppløsningen i 1905 hadde han sammen med flere andre i ledelsen opptrådt som karlstadstormer - motstander av Karlstad-forliket og av å rive flere norske grensefestninger - noe partilandsmøtet i 1906 reagerte på ved å skifte ut store deler av partiledelsen.¹⁴ Nå, i 1909, kan Kringen ha ment at formuleringene om å følge programmet tett i den praktiske politikken var en forsikring mot at lokale og interne partistridigheter av denne type skulle få innvirke på hans redaksjonelle linje. Kringen forbeholdt seg retten til frie ytringer og «selvstendige meninger», og i det hele tatt sin egen tolkning av hvordan «et rent socialistisk synspunkt» kunne belyse aktuelle saker.

I Arbeiderpartiets beretning for 1909 ble det notert at «[p]artifællerne i Hamar har begyndt utgivelsen av et socialdemokratisk organ for Oplandene under redaktion av Olav Kringen. Dette blad er dog ikke av landsstyret godkjendt som offisielt partiorgan».¹⁵ Arbeiderpartiets landsmøte, og fra 1904 landsstyret, hadde myndighet til å godkjenne eller underkjenne et lokalt organ som offisiell partiavis. Andragender om partiavisstatus ble vanligvis underkjent hvis de kom fra «private aviser», altså aviser eid av enkeltpersoner eller interessentselskaper. Landsstyret hadde ingen andre kontrolltiltak overfor lokalaviser, så godkjenningen var mest en formalitet, men likevel en formalitet som ei rekke lokale avis-eiere og -redaktører gjerne ville ha på plass. Blant annet søkte avisutgivere i Haugesund og Kragerø om godkjennelse i 1910, men som «privat foretagende» fikk de avslag.¹⁶ Olav Kringen hadde vært meget sentralt plassert i Arbeiderpartiet og må ha visst om denne bestemmelsen. Demokraten var ennå heller ikke tatt opp som offisielt partiorgan, så hvem var det egentlig Kringen «forpligtet» seg overfor?

Sentral og lokal innflytelse

Allerede Edvard Bull d.e. diskuterte hvem sitt syn som egentlig gjorde seg gjeldende i arbeideravisenes spalter i denne perioden. Spørsmålet gjaldt generelt for en avis som kilde så vel som for andre kilder «av kollektiv karakter, d. v. s. det er frembragt av en større eller mindre gruppe av personer, hvor den enkeltes andel i frembringelsen bare i liten grad lar sig særskilt bestemme».¹⁷ For arbeiderpressen spesielt la Bull vekt på innflytelsen til *lokalpartiene*, som gjerne eide partiavisene i den aktuelle perioden. Lokale ulikheter mellom partilag rundt om i landet ga et meningsmangfold i arbeiderpressen. Ifølge Bull var det derfor «helt nødvendig» å «læse lokalaviser, hvis man vil forstå hvad det norske arbeiderparti er».¹⁸ Tekstanalyse av kildene måtte dessuten komplet-

Olav Kringen dro til USA som 20-åring, og i tillegg til at han tok sin lærerutdanning der, fikk han også sine første erfaringer som journalist i USA. Han var språkmektig, og oversatte blant annet det kommunistiske manifest og skrev den norske teksten til «Internasjonalen».

teres med bakgrunnskunnskap om «nettop den avisens stilling og forhold» - eierforhold, inntektskilder og hvem abonnentene var.¹⁹

Arbeiderpressens bånd til lokalpartiene sto ifølge Bull i motsetning både til borgerpressen, der man ofte så at redaktørens «personlige synspunkter» hadde «lettere for at gjøre sig gjeldende», samt til situasjonen i det danske sosialdemokratiet der partiavisene var mer sentralstyrt og -eid helt fra starten.²⁰ Som nevnt slo sentralisering av norsk arbeiderpresse gjennom i 1920-årene, både økonomisk og redaksjonelt, ved at partiets sentralstyre og andre organer tok kontroll. Som Dahl og Bastiansen skriver: «Partiledelsen overtok kontrollen gjennom sentralisering. En rekke tiltak besørget denne utviklingen». Blant disse «tiltak»

Lokalene til Demokraten lå i Sverres gate med redaksjonen i andre etasje. Her gjøres det klart til 1. mai-tog i 1910. FOTO: DOMKIRKEODDENS FOTOARKIV.

siktes det til etableringen av et Arbeidernes Pressekontor i 1912,²¹ selv om det er tvilsomt om etableringen kan tolkes som et tidlig utslag av sentralisering.²² Etter andre verdenskrig ble sentraliseringen omtalt i innforståtte termer, slik at det i et tilbakeblikk på perioden før første verdenskrig kunne hete: «Sentralstyret hadde imidlertid ikke samme innflytelse over de enkelte papiraviser som nå».²³ Den øvrige pressen fulgte for øvrig etter arbeiderpressen i grad av partiloyalitet, slik at partipressen som institusjon i Norge først sto i «senit» mellom 1945 og 1972.²⁴

Før og under første verdenskrig, da arbeiderpressen var underlagt lokalt eierskap og redaksjonell styring, kunne lokale fløykamper utkjempes om kontroll over stedets arbeiderpresse. Flertallet lokalt avgjorde personsammensetningen i redaksjoner, noe som igjen fikk betydning for avisenes redaksjonelle linje. Det mest kjente eksempelet er da den gamle og nye retning, representert ved Anders Buen og Martin Tranmæl, i ei tid knivet om redaktørstolen i *Ny Tid* i Trondhjem.²⁵ Tranmæl ble innvalgt i en kampvotering seint i 1912 (mens han selv var på reise), ble sittende som redaktør de kommende årene og brukte sin posisjon til å kjempe gjennom en radikalisering av Arbeiderpartiet. Omstendighetene rundt dette redaktørskiftet er beskrevet av Jorunn Bjørgum.²⁶ Et annet kjent eksempel skjedde da Olav Scheflo ble redaktør av *Arbeidet* i Bergen i 1914.

Man må imidlertid spørre hvordan kontrollen over ei avis kunne skifte,

og for ulike aviser kan det være ulike svar. I sin magisteravhandling vektlegger Asle Rolland at integrasjonen var tett mellom bestyrelsen i Demokraten og bestyrelsen i de lokale partilagene. Det var partilagene – eierne – som valgte utsendinger til avisas høyeste organ, representantskapet. Dette organet valgte redaktøren.²⁷ I Hamar-distriktet vil det i klartekst si at ulike fagforeninger, kvinneforeninger, ungdomslag og den «socialdemokratiske forening» alle hadde utsendinger som påvirka redaktørvalget. Vi vet også at det var reell uenighet i distriktet om hvilken politisk linje Demokratens redaktør skulle følge.²⁸ For å få klarhet i hvilke politiske strømninger som kunne initiere eller forårsake at partilag grep inn i redaktørens selvstendighet er vi nødt til å belyse den lokale situasjonen i Hamar nærmere. Hvilke partilag dominerte på eiersiden, og hvordan influerte de konkret på ansettelser og avsettelse av redaktører?

En arbeideravis i Hamar

Med et ordspill kan man si at situasjonen for arbeiderpressen i Hamar var presset. Demokraten ble stifta i 1909, og var således den sist ankomne i den lokale avisfloraen, som også telte Hamar Stiftstidende (Høire), Oplandenes Avis (Frisindede Venstre) og Oplandet (Venstre). Hamar Stiftstidende var eldst og ble nok sett på som mest ærverdig. Den slukte da også Oplandenes Avis i 1916 gjennom et oppkjøp, mens Oplandet fikk det stadig vanskeligere og måtte slå seg sammen med arbeiderdemokratenes Glomdølen i 1923.²⁹ Likevel var det nettopp denne pressede situasjonen som gjorde at folk i arbeiderbevegelsen ville komme på banen med egen avis, «der arbeidsfolket fritt og uhindret kunne slippe til med sine tanker og meninger». Demokraten var fra starten eid av en blanding av foreninger og enkeltpersoner med «den riktige kullsviertroen», som det heter i en historikk om arbeiderbevegelsen i Hedmark. Til grunnleggelsen ble «det skrapet sammen 690 kroner, det var det hele».³⁰ Som seinere arbeiderpressetopp Olav Larssen kommenterte i sine memoarer førte den tøffe lokale aviskonkurransen til stadige og betydelige «næringsssorger» for eierne.³¹ Dette var en felles skjebne for alle nyetablerte arbeideraviser i Norge i dette tidsrommet – ikke en eneste av dem hadde fra starten råd til å utkomme daglig.³²

Allerede sommeren 1911 ble det klart at den unge arbeideravisa var på konkursens rand. Dette ble den konkrete beveggrunnen for tettere bånd mellom avisa og lokalpartiet. Partiet satte i juni 1911 ned en intern komité som skulle utrede om lokalpartiet skulle overta eierskapet i Demokraten. Fredrik Monsen ble valgt som komiteens formann. Kildene forteller ikke hvorfor nettopp han ble valgt, men valget viser at han hadde tillit lokalt i Arbeiderpartiet. Inntrykket forsterkes av at da avisa holdt sin general-

forsamling litt seinere samme måned, satte også eierne ned en komité, og Monsen hjalp til også i denne. Eiernes komité skulle forhandle med lokalpartiets medlemslag om den foreslåtte eierskapsovertakelsen, og forhandlingene endte med at Arbeiderpartiets lag i Hamar by, Hedemarken og Østerdalen overtok Demokraten fra 1. januar 1912.³³ Med dette ble Demokraten endelig godkjent som «partiblاد».³⁴

Det er verdt å dvele ved Fredrik Monsen. Hans far var faktor (trykkerileder) i den borgerlige pressen i Hamar, selv var han folkeskolelærer. Fredrik Monsen ble folkevalgt for Venstre i Hamar og satt i bystyret i perioden 1907-1910.³⁵ Rundt 1910-1911 forlot han imidlertid Venstre. Det er fremdeles ikke fullt ut kjent hva som gjorde at han la ut på politisk vandring, men det virker relativt klart at storlockouten i 1911 beseglet hans overgang til sosialismen. Blant annet har Olav Larssen skrevet at Monsen «for alvor» ble «virksom i Arbeiderpartiet» i forbindelse med storlockouten.³⁶ Man ser også at Arbeiderpartiet i Hamar i juli 1911 valgte Monsen til medlem i en innsamlingskomité for de utestengte arbeiderne.³⁷ Monsen fikk tale på et friluftstevne i august hvor inntektene gikk til de uorganiserte som ble berørt av lockouten.³⁸ Her framholdt han at arbeidernes situasjon var meget dramatisk, men roste samtidig deres organisasjon. Situasjonen kunne «drive folk til fortvilede handlinger» og benyttelse av «andre kampmidler end de nu brugelige» - i klartekst «voldshandlinger». Monsen skal likevel ha understreket «bestemt, at de norske arbeidere var saa skolede organisationsmedlemmer og oplyste folk, at det ikke var den ringeste udsigt til at sligt vilde indtræffe».³⁹ At et forhenværende Venstre-medlem av bystyret holdt en slik tale skal ha vakt «betydelig opsikt» ifølge seinere kilder.⁴⁰ I kjølvannet av storlockouten ble Monsen derfor invitert til flere oppdrag, blant annet til å tale på stiftelsesfesten til det radikale Hamar socialdemokratiske ungdomslag der han og lillehamringen Petter Nilssen skal ha «holdt hvert sit fængslende, sterkt agitatoriske foredrag».⁴¹ Monsen ble dessuten involvert i Demokraten på andre måter enn i eierskapsforhandlingene: Sommeren 1911 bidro han som en slags frilans sportsjournalist med referater fra fotballkamper.⁴²

Lokalpartiet ansetter og avsetter redaktør

Som nevnt, og som Asle Rolland har trukket fram, ble Demokraten styrt av partilagene gjennom et representantskap. Dette var det høyeste organet, som valgte et bladstyre til å ta seg av løpende saker.

Det første de nye eierne i januar 1912 gjorde var å ansette en redaktør med lang fartstid i lokalpartiet. Olav Kringen, som hadde redigert Demokraten siden starten, hadde vist seg å være en del til og fra i jobben. I ei tid hadde derfor Ole Holmen, veteran i den lokale arbeiderbevegelsen og

1

Hvis alle partifæller nu
gjør hvad de kan for
„Demokraten“s utbredelse
vil

1 9 1 2

baade for „Demokraten“ og Eder
selv bli staaende som et lyst Minde.

Benyt valgaaret til et krafttak for

1 „DEMOKRATEN“! 2

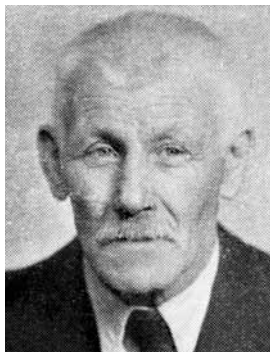
Denne annonsen stod på trykk 25. april 1912, og viser hvordan avisen forsøkte å øke tallet på lesere.

tidligere styreformann i avisa, vært redaksjonssekretær og forretningsfører. Under Kringens siste tid sto sannsynligvis Holmen bak det meste som ble skrevet i avisa. To tredjedeler av representantskapet ville ha Holmen, resten ville utlyse stillingen, men med dette stemmetallet ble han ansatt.⁴³ Det kan nevnes at jobben nå var lønnet, og allerede i mai kom det en lønnsøkning.⁴⁴

Fredrik Monsen ble valgt i januar 1912 som nestleder av Hamar Arbeiderparti og dermed medlem av Demokratens representantskap.⁴⁵ Han ble deretter delaktig i neste fase i de nye eiernes arbeid, etter først å ha fått gjennom avisovertakelsen og ansatt ny redaktør, nemlig å forberede en utvidelse av Demokraten til daglige utgivelser. Den konkurstruede avisa skulle satse ambisiøst på kvalitet for å øke abonnenttallet (og derigjennom stå sterkere på annonsemarkedet). Stadig ble det understreket at partiets presse måtte styrkes for å kunne «maale sig med de andre partiers [presse] baade hvad størrelse og utstyr angaar».⁴⁶ Ole Holmen beskrev Fredrik Monsen som den etter hvert «drivende kraft» i dette utvidelsesarbeidet. I august 1912 ble han medlem i Demokratens styre.⁴⁷ I mars 1913 skifta Monsen posisjon til leder i sitt eget partilag, Hamar socialdemokratiske forening, samt at han ble medlem av Hamar Arbeiderpartis representantskap.⁴⁸ Kun tre måneder seinere ble Holmen regelrett sparket, og Monsen innsatt, som redaktør.

Flere skribenter har ment at redaktørskiftet var et resultat av en poli-

tisk fløykamp, etter at det i 1913 utkrystalliserte seg en misnøye med redaktør Ole Holmen. I litteraturen heter det at Holmen viste seg ikke å være politisk på linje med ungdomslaget og flere fagforeninger, som var viktige medlemslag i Hamar Arbeiderparti. «Fagopposisjonen og Ungdomsforbundet utfoldet en meget livlig opposisjonell virksomhet mot den ledende retning innen partiet», har for eksempel Evald O. Solbakken understreket i flere historikker om Arbeiderpartiet i Hedmark. Demokraten under Holmens redaktørtid «tok avstand fra disse nye ideene - og dette førte til at Holmen fratrådte», skreiv Solbakken - vel å merke uten å fortelle hvilke konkrete handlinger som skjedde mellom Holmens avstandtagen og fratreden.⁴⁹ Formuleringene til Solbakken er lånt fra Olav Larssen,⁵⁰ som den gang var aktiv i det sosialdemokratiske ungdomslaget i Hamar.

Ole Holmen ga Demokraten et sterkere lokalpreg. Fotografiet er hentet fra «Hamar Arbeiderblad gjennom 25 år» av Evald O. Solbakken, utgitt i 1950.

Larssen var noe mer konkret i sine memoarer som han publiserte i flere bind rundt 1970. Her heter det at Holmen «var kommet på kant med fagforeningene, som var enig med Martin Tranmæl i at fagorganisasjonen måtte bruke hardere kampmidler». Holmen «kunne ikke følge Tranmæl i hans politiske teorier», het det videre, og «heller ikke hadde han noe til overs for partiets ungdomsbevegelse».⁵¹ Larssen var selv aktiv i prosessen. I Klassekampen i mars 1913 erklærte Larssen at ungdomslaget i Hamar hadde «tat initiativ til at faa den nuværende redaktør av Demokraten ombyttet med en som bedre kan røkte dette hverv».⁵² Hvilken linje hadde så Holmen egentlig stått for, og hvilken politikk sto ungdomslaget og Fredrik Monsen for i opposisjon til Holmen?

Ole Holmen

I januar 1912 slo Demokraten følge med utpreget moderate arbeideraviser som Arbeidet og Smaalenenes Social-Demokrat. Alle følte de behov for å ta avstand fra Martin Tranmæls utspill om «dynamitt i borehullene».⁵³ Som antyda ovenfor var Holmen riktignok ikke ansatt formelt før slutten av måneden, men han hadde sitt virke som redaksjonssekretær i avisa og kan meget vel ha stått bak dette da Olav Kringen var mye fraværende. 9. januar brakte Demokraten sin første redegjørelse for gangen i saken, etterfulgt av en redaksjonell hale. I halen ble det påpekt «det uheldige i, at der indenfor et politisk, parlamentarisk parti føres denslags diskusjoner og stridigheter like før et valg». Slike utspill kunne kun gagne «prinsipielle tilhængere af antiparlamentarismen», så Demokratens redaksjon mente at han ville «gjøre partiet en større tjeneste ved at holde kjæft end ved at fortsette denne agitation».⁵⁴ De følgende ukene kom det flere lederartikler på trykk som hyllet den gradvise

makterobring gjennom arbeidernes samlede organisasjonskraft. Det skulle ikke forekomme «noget underordnet led, som fordrer lumske overfald, skjulte knep eller nogensomhelst selvtægt», het det for eksempel.⁵⁵ I en annen leder het det om sabotasjetaktikk:

De, som følger Tranmæl, har liten tro paa politikken og parlamentarismen. De staar likesom med et ben i anarkismen og et i socialismen. Det blir ikke Tranmæls program, man kommer til at stemme over ved næste valg. Det blir de praktiske politiske saker, som det norske socialdemokrati opstiller paa sit førstkommende landsmøte i Stavanger, man faar ta standpunkt til. Det gaar ikke an at angripe det norske socialdemokrati, fordi Tranmæl anbefaler sabotage, likesom der er latterlig at tro, at noget socialdemokratisk parti i verden vilde opta voldshandlinger som princip.⁵⁶

Dekningen ble rundet av med en notis om en debatt i Drammen mellom Tranmæl og den gamle retnings Torgeir Vraa. «Ingen av de tilstedeværende forsvarte Tranmæls standpunkt», het det talende i notisen.⁵⁷ Når *borgerpressen* angrep dynamittspillet ble derimot Tranmæl forsvart. Partiet skulle stå samlet utad.⁵⁸ Her var Demokraten konsekvent. Også i Demokratens dekning av eksklusjonssaken mot Alfred Eriksen samme år sto avisa på linje med resten av partipressen. Ole Holmen kunne ikke godta at høyresida slo politisk mynt på eksklusjonen.⁵⁹ Nye anledninger til å vise samholdet fikk Holmen blant annet under Saaheim-streiken samme sommer. Ifølge en av hans lederartikler spredte streikemotstanderne et falskt inntrykk av at syndikalister var i ferd med å kjøre sitt eget, aksjonistiske løp og bryte ut av den øvrige arbeiderbevegelsen:

Arbeiderne er for kloke til ikke at skulle gjennomskue humbuken ved den frygt arbeidsgiveraviserne i disse dage uttaler for den syndikalistiske bevægelse slik som den har git sig utslag paa Saaheim. Trods ugleskriket vil endnu arbeiderne huske paa, at deres styrke ligger i deres enighet.⁶⁰

En annen sak som virket samlende i arbeiderbevegelsen våren og sommeren 1912 var protesten mot nye flåtebevilgninger.⁶¹ I juli må imidlertid flere lesere ha reagert med vantro da Demokraten på annonseplass trykte et større opprop om pengegaver til forsvaret, som kvinner i distriktet hadde rykket inn med kravet: «landet maa verges, vort forsvar styrkes».⁶² Holmen måtte raskt svare for dette i spaltene, men mente fortsatt å stå fast på kampen mot tidas «forsvarsdelirium»: «Vi forbeholder os ret til frit og uafhængig at advare mot galskaben, selv om dens talsmænd har betalte annonser i vort blad.»⁶³

Tilliten til Holmen ble etter hvert tynnslitt i flere av partilagene, og da Demokratens representantskap i mars 1913 bestemte at avisa endelig skulle utvides til dagblad fra 1. juli, så man også sitt snitt til å utlyse redaktørstillinga som ledig - i tråd med forslaget som tidligere hadde blitt nedstemt i januar 1912. Med overgang til dagblad og økt satsning ville representantskapet ha frie hender til å håndplukke riktig redaktør, var den offisielle forklaringa.⁶⁴ For flere av de involverte sto det nok likevel klart at Holmen ikke ble sett på som en aktuell kandidat. Før vi kommer inn på måten redaktørskiftet konkret gikk for seg, skal vi se litt på hvem som eventuelt kunne utfordre Holmen. Redaktøren kommenterte selv at det var en utakknemlig jobb han hadde, og at ingen sannsynligvis ville ha søkt jobben «om den var blit avertert ledig».⁶⁵ I realiteten meldte det seg imidlertid flere søkere, deriblant Fredrik Monsen. Monsen stilte sterkt i og med at representantskapet i Hamar Arbeiderparti på forsommeren oppfordra ham til å søke: «det vilde være av særlig stor betydning for bladet nu i den vanskelige overgangstid at faa en saa dygtig og lokalkjendt redaktør som hr. Monsen».⁶⁶

Fredrik Monsen

Kildene forteller ikke hvilke av Monsens kvaliteter som var utslagsgivende for at han ble bedt om å søke jobben. Hans arbeid i partiet de siste årene, særlig som en «drivende kraft» i avisarbeidet, må imidlertid ha betydd mye. Politiske motstandere i Hamar tilkjenner sågar at de trodde «vor sosialistiske lærer» hadde ambisjoner om et stortingskandidatur høsten 1912 - det ble riktignok tilbakevist av Demokraten.⁶⁷ Monsen ville nok bygge seg opp enn så lenge. Han markerte seg stadig mer som politisk debattant utover vinteren og våren 1913. Selv om han mellom 1911 og 1913 sto utenfor Hamar bystyre og ikke arbeidet politisk på den arenaen, fikk han en del oppmerksomhet i pressen - både i Demokraten og hos politiske motstandere. Han ble kort sagt en politisk debattant hamarsingene måtte forholde seg til.

Monsen markerte seg mest på feltet skole i denne perioden - som nevnt var han lærer av yrke. I august 1912 fikk han tillit i en kommunalt oppnevnt komité «til behandling av folkeskolesaken».⁶⁸ Som sosialist og lærer møtte han samtidig en del motstand. Dette må ses i sammenheng med at Hamar var en særlig tradisjonsrik og konservativ skoleby. Byen hadde for det første utdanningsinstitusjonen Hamar lærerskole. Monsen hadde selv tatt sin utdanning her, men i 1914 kalte han institusjonen for en av byens «to høireanstalter». Den andre «høireanstalten» var gymnasiet - Hamars gamle katedralskole med røtter tilbake til 1153.⁶⁹ Videre ble bladet Norsk Skoletidende gitt ut i Hamar, redigert med fast hånd av Elias Trætteberg fra 1887 til 1934 (først med flere, fra 1918

Christian Fredrik Monsen, fotografert i 1915. Han ble senere stortingsmann i 1922, og forsvarsminister i regjeringen Hornsrud i 1928.

alene). Trætteberg var også aktiv Høire-politiker, og skulle seinere slå Monsen i duell i enmannskretsen «Hamar og Kongsvinger» ved stortingsvalget i 1918.⁷⁰ Sist, men ikke minst, fant man Norges første folkehøgskole i byen - Sagatun fra 1864. En av folkehøgskolens grunnleggere, Olaus Arvesen, var fortsatt aktiv i ordsiftet i Hamar nesten 50 år seinere. Arvesen hadde våren 1913 en lengre polemikk med Monsen om det var akseptabelt for en lærer å drive politisk agitasjon på fritida. I hvert fall kunne ikke en lærer være aktiv *sosialist*, antyda Arvesen, mens

femten kolleger støtta Monsen med et leserbrev. En annen polemikk mellom Monsen og Arvesen oppsto da sistnevnte foreslo kino- og teater-sensur, noe Monsen kalte «det mest bakstræverske nogen mand har sagt i det tyvende aarhundre».⁷¹

Ikke minst diskuterte Monsen militærspørsmålet, mest bemerkelsesverdige på et møte der ulike foreninger i byen skulle diskutere 17. mai-komiteens sammensetning og mandat. Monsen møtte for sitt parti, og foreslo å gi 17. mai-komiteen følgende bundne mandat: «Talen for dagen skal være nøytral og ikke indeholde militaristisk agitation. Der holdes ikke ved fanetoget tale for kongen.» Flertallet nedstemte dette, og sosialdemokratene trakk seg fra det videre 17. mai-arbeidet. Nå var skole og anti-militarisme på ingen måte unike saker for Monsen; hele Hamar Arbeiderparti protesterte mot «høires misbruk av 17de mai» til potensielt konge- og militærvennlige taler.⁷² I partiet kan det likevel ikke ha vært noen ulempe å fronte slike meninger i offentligheten.

Avsettelsesprosessen

Særlig fra mars 1913 og ut sin redaktørtid brukte Ole Holmen en del spalteplass på kritikken og kampanjen mot ham selv som redaktør. Det var blitt «en ren motesak at angripe mig her i bladet», som han skreiv. Den nevnte Olav Larssen fra ungdomslaget var blant dem som kritiserte Holmen på leserbrevplass. For eksempel kritiserte Larssen Holmen for å ha refusert et referat av en tale holdt av Klassekampens radikale redaktør Eugène Olaussen. Holmen grunnga sin refusjon polemisk med å karakterisere Olaussen som «Klassekampens ungdommelige yppersteprest» og «en unggut fra Kristiania». Han ville i samme åndedrag advare mot å trykke mer stoff fra Olaussen og hans meningsfeller. Ga arbeideravisene spalteplass til dem, mente Holmen, ville redaktørene gjøre seg til «talsmænd for den yderste paagaenhet og de mest fanatiske revolutionsteorier». Holmen resonnererte at han hadde kommet i «miskredit» hos ungdomsbevegelsen fordi han «ikke har billiget» denne utvikling, men heller sto på sitt som en talsmann for «den jevne demokratiske utviklingspolitikk» som Arbeiderpartiet hadde «bekjent sig til hittil». Det ville ikke «gavne arbeiderbevægelsen hverken i Hamar eller landsdistriktene om vor politik blev lagt over i den retning som repræsenteres av Olaussen», het det videre.⁷³

Ungdomslaget ser ut til å ha vært pådriver i kritikken, men var som tidligere antyda ikke aleine. Ifølge møtereferater hadde «forskjellige partiforeninger i Hamar efter initiativ av Hamar socialdemokratiske ungdomslag» stått bak «skrivelser» som kritiserte Holmen, og som nå ble diskutert i de lokale organer.⁷⁴ Noen foreslo som et kompromiss å sette inn en annen redaktør, men la Holmen rykke ned et hakk til redaksjonssekretær. Heller

ikke dette var aktuelt for de protesterende organisasjonene. Holmen måtte helt ut av avisdriften: «flere av partiforeningene har uttalt sig bestemt mot at O. Holmen ansættes og har stillet det som uttrykkelig betingelse for ydelse av sine bidrag at saa ikke sker».⁷⁵ Bidragene det var snakk om, var de økonomiske tilskudd som avisa nettopp trengte for å kunne gå over til dagsavis. Ifølge Olav Larssen var det de største lokale fagforeningene som sto bak dette ultimatumet.⁷⁶

Hva foretok Fredrik Monsen seg selv i denne striden? Som nevnt var han medlem av Demokratens styrende organer. På et sju timer langt representantskapsmøte i mars 1913 uttalte Monsen seg om redaktørspørsmålet. Monsen holdt her fast ved at Holmen skulle avsettes, med den begrunnelse at man måtte «staa frit» i valg av redaktør når Demokraten skulle bli dagsavis. Det ble enstemmig vedtatt at Holmen «skulde opsies» og redaktørstillinga utlyses. I en «meget skarp diskussion» om ungdomslagets konfronterende taktikk uttalte dog Monsen seg forbeholdende, idet han understrekte at «det ikke var for at imøtekomme» kritikken fra ungdomslaget og andre partilag «naar den nuværende redaktør nu blev opsagt».⁷⁷ En rimelig tolkning av dette er at Monsen ville vise seg som en samlende kandidat. Han ville nok komme kritikerne i møte uten å markere seg som for radikal.

Olav Larssen og Fredrik Monsen fotografert i Demokratens redaksjon i 1915. Fotografiet er hentet fra «Hamar Arbeiderblad gjennom 25 år» av Evald O. Solbakken, utgitt i 1950.

Han var i hvert fall mer samlende enn den ytterliggående Eugène Olaussen, som selv søkte redaktørjobben i Demokraten. Olaussen fikk ingen lokal støtte; snarere ble Monsen etter hvert innstilt som foretrukket redaktør også av avisas styre. I midten av juni 1913 skulle representantskapet avgjøre det hele. «Efter nogen diskussion» om redaktørjobben, het det i Demokratens eget referat, vant Monsen avstemninga om redaktørvervet med 22 stemmer, mot fire for daværende partiredaktør i Solør, Waldemar Carlsen.⁷⁸ Det er ikke kjent hvem disse fire var eller hvilke partilag de representerte, men vi kan konstatere at det store flertall støtta Monsen. Hamar Arbeiderpartis arkiverte beretninger og protokoller kunne muligens gitt et mer presist svar, men dessverre gikk disse tapt under andre verdenskrig.⁷⁹

Etter valget av Monsen fulgte en lengre debatt hvorvidt Ole Holmen eller noen andre skulle bli ansatt i den gjenopprettede stillinga som redaksjonssekretær. Først ble det stemt nei til Holmen.⁸⁰ Deretter ble Waldemar Carlsen vraket også til dette vervet, likeså med Haugesundsredaktøren Ingvald Førre. I stedet ble Olav Larssens navn stemt fram. Dette kunne være egnet til å vekke oppsikt hos flere. Vel var Larssen aktiv i byens ungdomslag og hadde skrevet inserater i Klassekampen, men han var ennå ikke fylt 19 år, og med noen måneder igjen til svennebrevet i typografi var han heller ikke utlært i noe fag. Hvem var denne tenåringen som slo ut flere etablerte partiredaktører?

I sine memoarer forklarte Larssen valgseieren som «hell», idet medlemskapet i samme avholdslosje som en ikke navngitt stemmegiver skal ha vært tunga på vektskåla.⁸¹ Det er nærliggende å tolke Larssen som altfor beskjeden her. Larssens inntreden i Demokraten var snarere resultatet av en kampanje kjørt av enkelte partiforeninger i Hamar-distriktet, deriblant Larssens egen, som ville ha et mer radikalt redaksjonspersonale i avisa de var medeiere i. Holmen måtte takke av på dagen med tre måneders etterlønn. Han fikk også skrive et slags avskjedsbrev i avisa han nå var avsatt som redaktør for. I avskjedsbrevet beklagde Holmen at «personlige stridigheter og smaa ergjerrigheter» hadde skapt splid i arbeiderbevegelsen lokalt.⁸² Det er imidlertid grunn til å mene at uenighetene stakk dypere enn personlige «ergjerrigheter»; kildene forteller i mine øyne ganske tydelig at politiske fløyer i lokalpartiet sto bak skiftet.

Oppsummering

I denne artikkelen har jeg spurt hvordan man bør tolke Demokratens norm fra 1909 om å forplikte seg «til Det norske Arbeiderparti's program uden prutning og afkortning». Betyr det at Demokraten var mer knyttet til partiets sentralledd enn det som var vanlig i arbeiderpressen, som

før 1918 hadde en desentralisert struktur med mye innflytelse til lokale eiere? Jeg har argumentert for at «uden prutning og afkortning»-normen ikke kan forstås som en «vedtekt», slik flere historikere har gjort. Redaktøren forbeholdt seg en del tolkningsrom så lenge Demokraten ikke engang var offisielt partiblad. Det gikk imidlertid også meget dårlig økonomisk, så de lokale partilagene måtte overta avisa. En ny - og lønnet - redaktør ble valgt, men etter å ha sett på de hendelser og faktorer som konkret førte til redaktørskiftet i avisa sommeren 1913 trer det fram et klart bilde av et lokalparti som hadde stor påvirkning over redaksjonell frihet og linje. Med endrede politiske strømninger i Hamar brygget det opp til en fløykamp om innflytelsen på Demokraten. Det oppsto etter hvert misnøye med Ole Holmen, og jeg har argumentert for at Fredrik Monsen og Olav Larssens overtakelse av redaksjonen må tolkes som en forpostfektning mellom den gamle og den nye retning. Slik var det lokale organisasjonsdemokratiets påvirkning i arbeiderpressen før 1918 - forpliktelser til programmet var ikke til hinder for at eierne kunne skifte ut redaktørene hvis de var uenige i den politiske retningen.

Epilog

Redaktør Fredrik Monsen ble valgt inn i Hamar bystyre høsten 1913, og ble oppstilt, men ikke valgt, som Arbeiderpartiets ordførerkandidat.⁸³ Monsen kunne gi formannsvervet i sitt eget partilag, Hamar socialdemokratiske forening, videre. Det skjedde i mai 1914 på et møte som med en høyst talende formulering «gikk - mot sedvane - stille og pent for seg».⁸⁴ Med Monsen og Larssen i Demokraten, og ny partigruppe i bystyret, hadde brikkene tydeligvis falt litt på plass i Hamars arbeiderbevegelse. Fredrik Monsen satt trygt i redaktørstolen framover, om enn hans politiske synspunkter var noe i bevegelse. I 1914-15 ble det stadig klarere at han nærmet seg «den nye retning» i Arbeiderpartiet, særlig fra og med høsten 1914. Etter utbruddet av første verdenskrig ble han en pådriver i å kritisere stortingsgruppa for å ha godtatt bevilgninger til et militært nøytralitetsvern. I forbindelse med partilandsmøtet i 1915 gikk han klart med den nye retning.⁸⁵

Med til historien hører det også at Larssen og Monsen var blant dem som gikk med NKP i 1923, som de fleste i den delen av Hedmark. I januar 1927 ble det klart at begge fant tilbake til Arbeiderpartiet. Ole Holmen var ikke lenger den mest moderate av de tre. Også han hadde gått over til NKP, og ble i 1927 værende i kommunistpartiet - på linje med flertallet i distriktet. Da Larssen og Monsens meldte seg ut av NKP så Holmen sitt snitt til å gi et stikk til mannen som hadde etterfulgt ham som redaktør i 1913:

Hr. Monsen har vel aldri vært socialist. Hans virksomhet viser oss at han i et og alt følger den gamle, om ikke netop aktede regel: Splitt og hersk. Vi hadde engang et sterkt socialdemokratisk parti her i distriktet. [...] Hr. Monsen saa dette og meldte sig til tjeneste. En tjeneste som bidrog til aa bringe Monsen opover og partiet nedover. Siden har Monsen 'tjent' det kommunistiske parti paa samme maate, men nu tror han altsaa at mulighetene er uttømt ogsaa der.⁸⁶

Noter

- 1 E. O. Solbakken, *Det røde fylke. Trekk av den politiske arbeiderbevegelse i Hedmark gjennom 100 år*, Hamar 1951: 131. Sitatet stammer fra stortingsmann fra 1912 til 1915, Karl Amundsen.
- 2 Se f.eks. H. Meyer, *Arbeiderpartiet 1914–1923*, i bd. 2 i H. Koht (red.), *Det Norske arbeiderpartis historie 1887–1937*, Oslo 1939: 147; R. A. Amdal, *Presse og parti – en studie av Arbeiderpressen. Mediabedrift eller partiorgan?, hovedoppgave i statsvitenskap, Universitetet i Oslo 1975: 43–49*, A. Rolland, *Arbeiderpressen 1884–1940. Differensiering og sentralisering*, magisteravhandling i statsvitenskap, Universitetet i Oslo 1979: del III; Ø. Bjørnson, *På klassekampens grunn 1900–1920*, bd. 2 i A. Kokkvoll m.fl. (red.), *Arbeiderbevegelsens historie i Norge*, Oslo 1990: 279; S. Høyer, *Pressen mellom teknologi og samfunn: norske og internasjonale perspektiver på pressehistorien fra Gutenberg til vår tid*, Oslo 1995: 352–356; M. Eide, *Den redigerende makt. Redaktørrollens norske historie*, Kristiansand 2000: 207; R. Ottosen (red.), *Parti, presse og publikum 1880–1945*, bd. 2 i H. F. Dahl (red.), *Norsk presses historie 1660–2010*, Oslo 2010: 37–40.
- 3 *Demokraten* på Hamar må ikke forveksles med nåværende avis med samme navn i Fredrikstad. På den tida het Fredrikstad-avisa *Smaalenenes Social-Demokrat*.
- 4 Eide 2000: 207.
- 5 H. F. Dahl og H. G. Bastiansen, *Ytringsfriheten i Norge i det 20. århundre*, vedlegg til NOU 1999:27, Oslo 1999: 52; H. F. Dahl og H. G. Bastiansen, *Hvor fritt et land? Sensur og meningstvang i Norge i det 20. århundre*, Oslo 2000: 108.
- 6 Redaktørskiftet er også interessant fra et biografisk ståsted, da dette var Monsens første betydelige verv i arbeiderbevegelsen – han ble seinere forsvarsminister og stortingspresident. Det samme gjelder den da 18-årige Olav Larssen – han endte opp som redaktør i *Arbeiderbladet*. Artikkelen bygger på funn fra min masteroppgave; M. Haave, *Fredrik Monsen og antimilitarismen fram til 1915*, masteroppgave i historie, Universitetet i Oslo 2012.
- 7 Solbakken 1951: 133.
- 8 O. Larssen, *Sti gjennom ulendt terreng. Læretid, partistrid, ny vekst*, Oslo 1969: 21–22.
- 9 Kretsen Søndre Hedemarken ble vunnet av Høire og Frisindede Venstres felleskandidat, og Kringen ble dessuten slått av Arbeiderdemokratenes ene kandidat – selv om Arbeiderdemokratenes velgere delte seg mellom to kandidater!
- 10 E.O. Solbakken, *Hamar Arbeiderblad gjennom 25 år*, Hamar 1950: 10.
- 11 *Demokraten* 15.09.1909.

- 12 *Demokraten* 15.09.1909. I Rolv Asbjørn Amdals hovedoppgave ble avsnittet tolket som at «*Demokratens* program ble understreket». Amdal 1975: 44.
- 13 *Demokraten* 15.09.1909. Også Ole Holmen hadde en appell i første nummer, men den henvendte seg mer mot bladets potensielle kunder. En «ypperlig avis» trengte «penge, penge og atter penge», skreiv han, og abonnentkronene burde i hvert fall ikke legges igjen hos borgerpressen slik arbeiderne til da hadde hatt tradisjon for: «desto bedre det gaar for disse blade, desto daarliger gaar det for os». *Demokraten* 15.09.1909.
- 14 Larssen 1969: 21; J. Bjørgum, Unionsoppløsningen og radikaliseringsen av norsk arbeiderbevegelse, i *Arbeiderhistorie*, Oslo 2005: 31-38. Bjørgum definerer her hyperreformistene som politikere som var «enda langt sterkere parlamentarisk orientert og forankret» enn hva som var vanlig blant parlamentariske reformister i Arbeiderpartiet. Politikken fra 1903 til 1906 er også kalt for «en opportunistisk kurs», jf. A. Zachariassen, *Arbeiderpartiets Presseforbund. Gjennom 40 år. Med spredte trekk av partipressens historie*, Oslo 1949: 11.
- 15 *Beretning om Det norske arbeiderparti for aaret 1909*: 7.
- 16 Høyer 1995: 350-352.
- 17 E. Bull d.e. (1929). Den moderne pressen som historisk kilde, i *Scandia. Tidskrift för historisk forskning*, bd. 2, Stockholm 1929: 1-2.
- 18 Bull 1929: 6-7.
- 19 Bull 1929: 3.
- 20 Bull 1929: 6-7.
- 21 Dahl og Bastiansen 1999: 52.
- 22 Det har vært diskutert om Arbeidernes Pressekontor bør tolkes som et sentraliserende tiltak, jf. Høyer 1995: 354, 357. Øyvind Bjørnson har dog skrevet at «[m]eningen med pressekontoret var neppe noen gang at lokalpressen skulle spille med når bestyreren svingte taktstokken». Bjørnson 1990: 279. Fra en gjennomgang av *Demokraten* ser det lite sannsynlig ut at pressekontorets nyhetsmeldinger hadde noen ideologisk vridende effekt på avisa rundt 1912–1914. Nyhetsmeldingene sto samlet under egen vignett, på lite framtrepende plass et stykke bak i avisa, og brakte stoff om ulykker og kriminalitet side om side med innenriks- og utenrikspolitikk.
- 23 Zachariassen 1949: 16.
- 24 H. G. Bastiansen, *Lofaliteten som brast: partipressen i Norge fra senit til fall 1945–2000*, Oslo 2009: 17.
- 25 Eide 2000: 207.
- 26 Se J. Bjørgum, *Martin Tranmæl og radikaliseringsen av norsk arbeiderbevegelse 1906–1918*, doktoravhandling i historie, Universitetet i Oslo 1996: 120-123.
- 27 Rolland 1979: 89-90.
- 28 Solbakken 1951, Larssen 1969. Jeg vil gjøre nærmere rede for dette nedenfor.
- 29 I. Flo (red.), *Norske aviser fra A til Å*, bd. 4 i H. F. Dahl (red.), *Norsk presses historie 1660–2010*, Oslo 2010.
- 30 Solbakken 1951: 133.
- 31 Larssen 1969: 23. Larssen ble som tidligere nevnt redaktør for *Arbeiderbladet*, fra 1949 til 1963.
- 32 Ottosen (red.) 2010: 89.
- 33 *Demokraten* 13.06.1911, 27.06.1911, Solbakken 1950: 10-11, Solbakken 1951: 133-134.
- 34 *Demokraten* 11.1.1912; *Beretning om Det norske arbeiderparti for aaret 1912*: 20.
- 35 Haave 2012: kapittel 1.
- 36 Larssen 1969: 28.

- 37 *Demokraten* 18.07.1911, 20.07.1911. Heller ikke her framgår den eksakte grunnen til valget av Monsen.
- 38 *Demokraten* 05.08.1911 (annonse).
- 39 *Demokraten* 08.08.1911.
- 40 *Arbeiderbladet* 26.04.1938 s. 4 og 27.04.1948 s. 1-2. Karakteristikken stammer fra Hans Amundsen. En må ta i betraktning at dette var jubilentomtaler, som gjerne ikke er den mest nyanserte sjangeren.
- 41 *Klassekampen* 24.02.1912, Solbakken 1951: 110. Petter Nilssen var bror av mer kjente Magnus Nilssen.
- 42 Se f.eks. *Demokraten* 20.06.1911, 11.07.1911. Monsen hadde selv, i begynnelsen av tiåret, spilt for det fotballaget han nå refererte kampene til.
- 43 Solbakken 1950: 10-11, Larssen 1969: 22, *Demokraten* 30.01.1912.
- 44 *Demokraten* 04.05.1912.
- 45 *Demokraten* 23.01.1912.
- 46 *Demokraten* 22.08.1912.
- 47 *Demokraten* 27.08.1912.
- 48 *Demokraten* 04.03.1913, 18.03.1913, 26.03.1913.
- 49 Solbakken 1950: 11-12, Solbakken 1951: 134.
- 50 O. Larssen, *Beretning for Hamar Arbeiderblad gjennom 10 år*, Hamar 1935: 7.
- 51 Larssen 1969: 25.
- 52 *Klassekampen* 01.03.1913.
- 53 Å. T. Rognes, *Den sosialdemokratiske ungdomsbevegelse i Norge 1900–1911/12*, hovedoppgave i historie, Universitetet i Bergen 1976: 152. For mer om dynamittutspillet, se Bjørgum 1998: 89-90
- 54 *Demokraten* 09.01.1912. Tranmæls utspill kom torsdag 04.01. I referat av en enda tidligere tale, trykt i *Demokraten* 06.01.1912, hadde Tranmæl støttet bruken av parlamentarismen som framgangsmåte i landsdeler med dårlig organiseringsgrad.
- 55 *Demokraten* 13.01.1912, jf. 09.01.1912.
- 56 *Demokraten* 20.01.1912.
- 57 *Demokraten* 25.01.1912.
- 58 *Demokraten* 13.01.1912.
- 59 Se f.eks. *Demokraten* 08.08.1912 og 03, 10.08.1912 og 01, 02, 13.08.1912.
- 60 *Demokraten* 20.06.1912 .
- 61 Bjørnson 1990: 343-347.
- 62 *Demokraten* 04.07.1912.
- 63 *Demokraten* 06.07.1912.
- 64 *Demokraten* 26.03.1913.
- 65 *Demokraten* 27.03.1913.
- 66 *Demokraten* 02.06.1913.
- 67 *Hamar Stiftstidende* 02.08.1912, *Demokraten* 03.08.1912.
- 68 *Demokraten* 22.08.1912.
- 69 *Demokraten* 18.05.1914.
- 70 Haave 2012: 115.
- 71 Haave 2012: 26. I kinosensurspørsmålet fikk Fredrik Monsen en sjelden støtte fra lederskribenten i Frisindede Venstre-avis *Oplandenes Avis*. Det var faktisk Monsens far, trykkerisjefen for samme avis, som fikk komme til orde på lederplass denne dagen.
- 72 Haave 2012: 26.
- 73 *Demokraten* 01.03.1913, 04.03.1913, 26.03.1913, 27.03.1913, 29.03.1913.
- 74 *Demokraten* 26.03.1913.
- 75 *Demokraten* 16.06.1913.
- 76 Larssen 1969: 25.
- 77 *Demokraten* 26.03.1913.

- 78 *Demokraten* 16.06.1913 (her på side 2 står feil dato trykt, 17.6.).
- 79 E. O. Solbakken, *Hamar Arbeiderparti 50 år. 1907–27.januar 1957*. Hamar 1957: 13; R. Ødegaard, *Hamar Arbeiderparti 100 år 1907–2007*. Hamar 2007: 5.
- 80 *Demokraten* 16.06.1913.
- 81 Larssen 1969: 26.
- 82 *Demokraten* 16.06.1913.
- 83 *Demokraten* 10.12.1913, 20.12.1913, 23.12.1913.
- 84 *Demokraten* 29.05.1914.
- 85 Haave 2012: del 3 og 4. Monsen ga for øvrig avisa en undertittel som mer utvetydig markerte *Demokratens* stilling som partiavis. Fra *Talsmand for Arbeiderbevægelsen* gikk man i desember 1914 over til *Organ for arbeiderpartiet i Hamar og Hedemarksbygdene*, jf. T. Arbo Høeg (red.), *Norske aviser 1763–1969: en bibliografi*, bd. 1, Oslo 1973: 108.
- 86 *Arbeideren og Gudbrandsdalens Arbeiderblad* 27.01.1927.